

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

בס"ד

שבוע פרשת ויקהל-פרה

יום א' ט"ז אדר-שבת כ"ב אדר תשפ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין פ"ט-צ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

דף פ"ט ע"א

בעדים זוממין כתיב והנשוארים ישמעו ויראו דלאו כ"ע חזו לשהדותא.

פירש רש"י שיש קרובים ופסולים שאינן ראויים להעיד, והקשה הר"ן דא"כ בזקן ממרא אמאי כתיב וכל העם, שהרי ודאי יש בהם הרבה שאינם ראויים לסנהדרין, והפסולין לעדות ודאי פסולין להיות מן הסנהדרין. ועוד בבן סורר ומורה אמאי כתיב בו וכל העם, דהא ודאי לאו כ"ע חזו לבן סורר ומורה דכל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא שלשה חדשים. וכתב הר"ן דהטעם הנכון בזה שמה שצריכין הכרזה זקן ממרא ובן סורר ומורה הוא לא מפני היראה שלא יעשו בני אדם סוררים וממרים כמותם, אלא טעם ההכרזה היא מפני העם שילמדו לבניהם המדות הטובות, ושיהיו שומעים מצות אביהם ואמותיהם, וכל אחד ואחד ישתדל בתוכחת בנו, שהרי בן זה נהרג על שם סופו שלא קבל מוסר עד היום הזה. וכן ענין זקן ממרא הוא כדי שידעו כל העם כח הקבלה מתורתנו הקדושה וכל החולק עליה אפילו המופלא שבב"ד כיון שהרבים חולקים עליו יש לו לחזור בדבריו ולהודות כדבריהם כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, והיינו דלא כתיב גבי זקן ולא יוסיפו לעשות כדבר הזה, שאין החשש מפני זקנים אחרים, אלא כתב ולא יזידון עוד, ר"ל שלא יבא שום אדם לחלוק על הקבלה האמיתית. אבל במסית ועדים זוממין אין ההכרזה על העם אלא שלא יעשו המעשה ההוא בעצמו, והיינו דכתיב בהו ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה. והיינו דאמרינן דגבי עדים זוממין כתיב והנשוארים ולא כתיב וכל העם, דלאו כ"ע ראויים להעיד כמו שפירש רש"י ז"ל:

רוחו של נבות כו'.

סגנון אחד וכו'.

ביאר המהר"ל, דאפשר לומר כי יהיו ב' נביאים מתנבאים בסגנון א', אבל אין מתנבאין בלשון אחד, כי כמו שהנביאים מחולקים בעצמם כך מחולקים הם בלשון שאין הלשון של זה כמו זה. אבל הנבואה שהשם יתברך מראה להם היא נבואה אחת לגמרי מבלי שינוי, רק כשהם מתנבאים להוציא הנבואה מן הכח אל הפעל הם מחולקים, שאין לשון זה כמו זה כפי אשר המדברים מחולקים וזה מבואר.

דף פ"ט ע"ב

היכא דמוחזק שאני.

ולקמן [צ"ע א'] אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן בכל, אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו, חוץ מעבודה זרה, שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו.

כולל ומכון ראש פינה:

וברמב"ם [הלכות יסודי התורה פרק ט' הלכה ג'] וכן אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או על מצות הרבה בין קלות בין חמורות לפי שעה מצוה לשמוע לו, וכן למדנו מחכמים ראשונים מפי השמועה בכל אם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה כאלוהו בהר הכרמל שמע לו חוץ מעבודת כוכבים, והוא שיהיה הדבר לפי שעה, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וירושלים נבחרת לכך והמקריב בחוץ חייב כרת, ומפני שהוא נביא מצוה לשמוע לו וגם בזה נאמר אליו תשמעון, ואילו שאלו את אליהו ואמרו לו היאך נעקור מ"ש בתורה פן תעלה עולותיך בכל מקום, היה אומר לא נאמר אלא המקריב בחוץ לעולם חייב כרת כמו שצוה משה, אבל אני אקריב היום בחוץ בדבר ה' כדי להכחיש נביאי הבעל, ועל הדרך הזאת אם צוו כל הנביאים לעבור לפי שעה מצוה לשמוע להם, ואם אמרו שהדבר נעקר לעולם מיתתו בחנק שהתורה אמרה לנו ולבנינו עד עולם.

[הלכה ד'] וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה או שאמר בדין מדיני תורה שה' צוה לו שהדין כך הוא והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא השקר ויחנק, אף על פי שעשה אות, שהרי בא להכחיש התורה שאמרה לא בשמים היא, אבל לפי שעה שומעין לו בכל.

[הלכה ה'] בד"א בשאר מצות אבל בעבודת כוכבים אין שומעין לו ואפילו לפי שעה ואפילו עשה אותות ומופתים גדולים ואמר שה' צוהו שתעבד עבודת כוכבים היום בלבד או בשעה זו בלבד הרי זה דבר סרה על ה' ועל זה צוה הכתוב ואמר ובא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי דבר סרה על ה' אלהיכם שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ולפיכך נדע בודאי שהוא נביא שקר וכל מה שעשה בלט וכשוף עשה ויחנק.

ועיין לקמן שנביא אי"ה דאפשר שיהיה שהנביא משתמש בשם המפורש, ולא דוקא בכישוף וכו', כמו דאיתא בתיקוני הזוהר שבימי בית ראשון היו יודעים השבעות וכו' והיו משביעים את השרים והמלאכים לעשות כרצונם, אף שהיו רשעים, כי שמות פועלים בטבע כחרב ביד האדם, ועל זה צייתה התורה לא תאבה לו, וד"ל.

דכתיב ויגדל הילד ויגמל, אמר השטן לפני הקב"ה וכו'.

מקשים בין למאן דאמר ויגמל היינו יום המילה, בין למאן דאמר על יום שגמלוהו מחלב, הא איכא בין זמן הסעודה לזמן קטרוג זה של השטן כמה שנים, כי השטן קטרוג בזמן היותו בן ל"ז שנים, דקטרוג זה היה סמוך לעקידה, ואמאי שתיק שטן כולוהו שני ולא קטרוג תכף אחר הסעודה. וכתב הבן יהודע דנ"ל דהשטן ראה שכבר אברהם אבינו ע"ה נתנסה אותו זמן בתשע נסיונות, ולכן חשב השתא ודאי ישיב הקב"ה כאשר השיב לו באמת אחר כך ויצוה

את אברהם לשחוט את בנו, ואברהם ודאי יקיים דבריו יתברך ויעשה המצוה בשלימות, ובודאי יתן לו הקב"ה בן אחר תמורת יצחק, וירויה שתהיה המצוה הזאת אשר זבח את בנו לקיים מצות ה' קרן קיים לזרעו אחריו בכל דור ודור, ותעמוד כנגדו בכל פעם שיבא לקטרוג, ונמצא הוא גורם לעשות דבר שיהיה נלחם עמו תמיד ויבטל קטרוגים שלו, על כן אמר טוב שאניח הקטרוג הזה עד שיגדל יצחק בשנים ויהיה בחור כארזים, דאז אם יאמר לו הקב"ה לאברהם לשחוט את בנו ויביאהו לשחוט לקיים דבר ד' יהיה יצחק מסרב ודוחף את אביו ומתרים כנגדו בהיותו גדול בשנים וגבור חיל, ואז לא תבא מצוה זו לפועל, וממילא לא ישאר לאברהם ולזרעו דבר יקר ונפלא כזה שיהיה להם למגן וצינה בכל דור ודור לדחות קטרוגים שלו, ולכן איחר את קטרוגו זה עד אחר שגדל יצחק, והוא לא ידע ולא חשב שיצחק יהיה מרוצה לקיים דבר זה בכל לבו ובכל נפשו, וברצון לבו פשט צוארו לפני הסכין, ונמצא מה שעשה השטן קלקל לעצמו, שגדלה ורבה ועצמה מצות העקדה מאה ידות מצד העוקד ומצד הנעקד, הוא הדבר שצועקין ישראל [קהילות בני ספרד בפיוט עת שערי רצון] ביום ראש השנה קודם תקיעת שופר עוקד והנעקד והמזבח:

לא היה לו תור אחד או גזול אחד.

כתב הבן יהודע, קשה אמאי לא אמר שה אחד או פר אחד, ונ"ל כי בברית בין הבתרים אמר לו השם יתברך קח לי עגלה משולשת וכו' ואיל משולש ותור וגזול [בראשית ט"ו ט'] וארז"ל [בראשית רבה מ"ד י"ד] הראה לו כל הכפרות שתהיה בבניו ע"י מינים אלו, ע"ש, ולכן רצה להגדיל הקטרוג, כי אפילו תור וגזול שהם בזול, שהבטחת אותו להתרצות אפילו במינים אלו, גם כן לא הקריב לפניך. ומה שאמר זקן זה שקראו זקן, גם כן רצה להגדיל הקטרוג, אע"פ שעשית אותו זקן בנס כדי שיהיה הבדל בינו לבין יצחק [בכא מציעא פ"ז]. עם כל זה לא נזהר להביא קרבן תודה להודות על חסדך עמו, ואע"פ שהנס הזה של הזקנה היה קבוע בגופו ובכל עת רואה את זקנתו:

כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו.

מקשים, דבמה שאמר השם יתברך כנ"ל לא נתרצה הקושיא על אברהם אבינו ע"ה דאמאי לא הקריב, ובאמת מאי סלקא דעתיה מעיקרא שלא הקריב. וכתב הבן יהודע דנ"ל כי יש אדם מבקש שיוולד לו בן, בשביל טובה והנאה של עולם הזה ודרך אגב גם כן שיועיל לו גם בשביל עולם הבא, נמצא כשנוולד לו בן והוא שמח בו, עיקר שמחתו הוא בשביל תועלת שיגיע לו מן הבן הזה בשביל עולם הזה, אך גם כן שמח קצת בשביל תועלת המגעת לו ממנו בענייני עולם הבא, ולכך הוא מחלק צדקה בעבור תועלת הנפשיי שמגעת לו מן הבן,

אך יש אדם אינו מבקש שיהיה לו בן בשביל תועלת שמגיע לו ממנו בענייני עולם הזה, אלא מבקש הבן רק לשם שמים, ולכן הוא מקדיש את בנו לשם שמים מעת שנולד, וכמו שאמרה חנה על שמואל [שמואל א' כ"ה] אנכי השאלתיהו לה' כל הימים אשר היה הוא שאול לה', וכן אמרה לאישה [שם שם כ"ב] עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם, דאפילו הנאת ראית פניו, לראות אותו יושב בבתניו לפנינו, לא נהיה נהנים מזה, הרי עשתה אותו כולו קדש לה', ועל זה אין צורך לחלק צדקה בלידתו, מאחר כי הילד כולו קדש לה', ולכן אמר אם אביא קרבן על לידתו, מוכח כי הבן ניתן לי לצרכי ונולד לצרכי, לכן אני מביא קרבן על הטובה שנתן לי השם יתברך, ואין הדבר כן, כי הילד אין חלק לגופי בו, אלא הוא נולד לעבודת השם יתברך ואינו שלי, אלא הוא שלו יתברך, ולכן מצא טעם לשבח, שלא הביא קרבן על המתנה הזאת שנתן לו השם יתברך, ולזה אמר השם יתברך לשטן אם אני אומר לו זבח את בנך, מיד הוא זובחו, נמצא אינו מחליט לידתו מתנה לעצמו, כדי שיביא קרבן תודה על מתנה טובה שנתת לי כי הוא חושב הילד שלי הוא ולא שלו. ובני יידי כה"ר יעקב נר"ו תירץ דאברהם אבינו ע"ה חשב כיון שקיים בו מצות המילה, והוא הראשון אשר נימול לשמנה ימים, אין לך קרבן גדול מזה, דאמרו רז"ל מצות המילה חשיב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, גם אמרו חשיבה כהקטרת קטורת, שהיא מעולה מן הקרבן, עכ"ד נר"ו:

עכשיו עמוד לי בנסיון הזה שלא יאמרו אין ממש בראשונים.

הקשה הבן יהודע, דדברים אלו משמע שנסיון זה הוא גדול מכולם, וכמ"ש במשלי, ולמה זה, והלא איכא נסיון ראשון שהשליך עצמו לאש, ואע"פ שלא ציוהו, ונסיון המילה גם כן הוה קשה מאד ששלט בעצמו לחתוך הערלה בידו אע"פ שהוא זקן. ונראה דהקושי של נסיון העקידה, לאו בעבור עיקר המעשה, אלא בעבור שתי פלאות הנמצאים בו, האחד שעשה הדבר הזה בתכלית השמחה, ואע"פ שהוא מדתו רחמני מאד, שאינו סובל טבעו לשחוט עוף אחד, והשני כל דבר פלא הזה שעשה, לא צייר בדעתו שעשה כלום, וכמ"ש המפרשים על פסוק [בראשית כ"ב ו'] וילכו שניהם יחדיו הראשון אשר בפרשת העקדה, להגיד שבחו של אברהם אבינו אע"פ שהוא יודע שהולך לשחוט בנו, היה הולך בלב שמחה ואין בו עצב וצער כלל, כמו יצחק בנו שהיה עמו, אשר עדיין לא הרגיש ולא ידע שהוא נשחט, אלא חשב שהולכים להקריב קרבן בהר, וזהו וילכו שניהם יחדיו בהשוואה אחת, וכן בפסוק האחרון כתיב וישב אברהם אל נערו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע, אמר יחדיו להודיע כמו נערו שלא עשו מצוה ולא עלה על לבם מצוה, כן אברהם ויצחק עליהם השלום אשר עשו פועל עצום

ונורא במצות העקדה, נחשב בעיניהם שלא עשו כלום, ולזה אמר וישב אברהם אל נערו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע, יחדיו דייקא בהשוואה אחת הוא והנערים. ועל שתי פליאות הנמצאות במצוה זו, אמר לו הקב"ה עכשיו עמוד לי בנסיון הזה לעשותו שלם פלאי פלאות מכל הצדדין, ולכן אמר עמוד לי, דנקיט לי, כי שלימות הנפלאה שאני מבקש ממך בנסיון הזה, היא גלויה לי, כי היא טמונה בלב, ואינה ניכרת לעיני הרואין. ומ"ש שלא יאמרו אין ממש בראשונים, הכונה אין ממש שיהיו כדאין להגין בעד זרעך, כי יאמרו שעשית בשביל לקבל פרס, אך אם תעשה זאת בשמחה רבה, זו הוכחה כי לאו בשביל פרס אתה עושה, כי העובד בשביל פרס, מרגיש בצער ועינוי העבודה שלו, וגם לא יוכל לשנות טבעו מרחמנות לאכזרות:

וכל כך למה.

דלמה האריך כל כך, וכתב מהרש"א בשם הרא"ם ז"ל הכונה דלא הוה ליה למימר אלא קח נא את יצחק, וכתב עליו מהרש"א דאין זה נכון דכמה יצחק איכא בשוקא. עכ"ד. וכתב הבן יהודע, דאף ששם זה חדש היה, והוא הראשון שנקרא יצחק מטעמים המבוארים בחז"ל, אך סבר אחר שקרא אברהם אבינו ע"ה את שם בנו יצחק, אזי גם אחרים קראו שם בניהם יצחק, ובפרט אותם שהיו קרובים ותלמידים שלו שדולה ומשקה מתורתו להם, ודאי ירצו לקרות את בניהם בשם היקר והמפואר הזה, וכך הוא דרך העולם שאם אדם אחד גדול ומסויים קורא שם חדש לבנו, ילמדו אחרים לקרוא את בניהם בשם זה, והנה מעת שנולד יצחק עד זמן העקידה היה ל"ז שנים, הא ודאי במשך זמן זה הרב כמה וכמה יצחק איכא בשוקא, וזה דבר פשוט וברור בכונת המהרש"א ז"ל, דודאי אין כונתו לומר בעת שנולד יצחק כמה יצחק איכא בשוקא, אלא כונתו על זמן העקידה שהוא ל"ז שנה אחר שנתחדש שם יצחק בעולם:

אמנם במה שאמרו כדי שלא תטרף דעתו עליו מקשים, וכי אברהם אבינו ע"ה עשה דבר זה בעל כרחו כדי שתטרף דעתו עליו אם ישמע הדבר בפירוש פתע פתאום, והלא אדרבה הוא היה שמח בדבר זה. ועוד מקשים לדברי רש"י ז"ל בחומש [בראשית כ"ב ב'] שהוסיף לומר שלא תזוה דעתו ותטרף עליו, שענין תזוה דעתו הוא ר"ל גאווה ומה שייך גאווה כאן במה יתגאה, גם גאווה וטירוף דעת לא יכוננו ביחד. ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש הרב אבק סופרים ז"ל דאחר ששמע אברהם אבינו ע"ה שאמר לו הקב"ה קח נא לשון בקשה, אמר מה זה דבר גדול שיש בעולם אשר הוא יתברך הוצרך כביכול לבקש ממני אני עפר ואפר, והלא כל העולם כולו וחמודותיו לא יחשב לגרגיר חרדל מול כבודו יתברך, והשיב לו הקב"ה יש דבר גדול שאצטרך לבקשו ממך והוא את בנך, ועל זה השיב אברהם מלכי ואלקי וכי זה הוא דבר

רבי לוי אמר אחר דבריו של ישמעאל.

קשה א"כ היה צריך שיאמר הקב"ה ליצחק עצמו זבח עצמך לפני, כי כן היו דבריו של יצחק אם אומר לי הקב"ה זבח עצמך וכו'. וכתב הבן יהודיע, נ"ל דעשה השם יתברך כן לצוות את אברהם על יצחק ולא אמר לו ליצחק כלום, להודיע רבותיה דיצחק שעשה יותר ממה שנדר בפיו, כי הוא אמר אם יאמר לי הקב"ה זבח עצמך אני זוכה, ועתה שלא אמר לו בפירוש אלא צוה את אברהם שיאמר לו, עם כל זה לא עכב ופשט צוארו לפני הסכין להזבח, דהא ודאי איכא רבותא בזה טפי עשר ידות מאם היה אומר לו, דאינו דומה שומע מפי התלמיד לשומע מפי הרב:

תנו רבנן נביא שהדיח בסקילה. רבי שמעון אומר בחנק.

לכאורה הוא פלא, דהרי לכולי עלמא מדיח הדיוט בסקילה, ואיך יתכן שלרבי שמעון דינו של נביא קל מהדיוט. אך צריך להבין שמדובר כאן בנביא אמת שהדיח, כלומר שהיה בדרגת נבואה, ואם כן יפלא איך באמת בא למידה זו של הדחה לעבודה זרה, אלא הנביא בנבואתו עלול לטעות, כמו שמצאנו באלישע בן אבויה שנכנס לפרדס וטעה מפני שראה את מלאך מט"ט כשהוא יושב, והגיע להיכן שהגיע, ולפעמים יתכן שמחמת טעותו הוא אפילו חושב שהוא עושה מצוה, והואיל וטעותו היא מחמת דרגתו הגבוהה אין הוא נידון כהדיוט, ומיתתו קלה יותר משל הדיוט לדעת רבי שמעון.

דף צ' ע"א

אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו.

כתב הבן יהודיע, דקדק רבי יוחנן למנקט בהאי לישנא, אם יאמר לך עבור על דברי תורה ולא אמר אם יתיר לך נביא דבר מדברי תורה, כי באמת אם יאמר לך מותר אע"פ שאינו מתירו אלא לך לא תשמע, יען כיון דאומר מותר לך זה הדבר הרי זה מכחיש נבואת משה רבינו ע"ה, כי משה רבינו ע"ה אמר בתורה שזה הדבר אסור לכל יחיד ויחיד, ואיך זה אומר שהוא מותר ליחיד זה, נמצא הוא סותר דברי נבואה של משה רבנו ע"ה, ורק אם יאמר לך זה אסור גם ליחיד בכל עת, ורק אתה היחיד רשאי שתעבור על דברי תורה לפי שעה, תשמע לו, כיון דהוא מודה דגם לך אסור, אלא דרשאי אתה היחיד לעבור לפי שעה דוקא ולא לעולם:

לפיכך נתנה תורה ממשלה בה.

כתב הבן יהודיע לבאר לשון ממשלה כאן, דהנביא שהוחזק לנביא נתנה לו תורה ממשלה על כל בני אדם, שיהיה כל אדם חייב לקיים דבריו ואם יעבור על דבריו חייב מיתה, דהמוותר על דברי נביא חייב, כגון חבריה דמיכה דאמר לו בדבר ה' שיכהו, ואע"פ דאיכא איסור

גדול שתצטרך לבקשו בלשון בקשה, והלא שני בנים יש לי ואם האחד תרצהו לעולה אין אני חסר מכולם כי יש לי בן שני, מה תאמר עוד כי אני מבקש את יחידך והלא גם השני הוא יחיד לאמו, מה תאמר כי אני מבקש אותו אשר אהבת והלא גם השני אני אוהב אותו, וא"כ אין המבוקש הזה כדאי שתבקשהו ממני בדרך בקשה ולמה אמרת נא לשון בקשה. עכ"ד הרב ז"ל. וכתב הבן יהודיע, ואני אסיים המאמר בטוב טעם, דאחר כך אמר לו השם יתברך את יצחק, כלומר מה שאני נצרך לומר לך בדרך בקשה בשביל שאני מבקש את יצחק הידוע, שכבר הבטחתי לך בדבור עליו שאמרת כי ביצחק יקרא לך זרע [בראשית כ"א י"ב]. ואת בריתי אקים את יצחק [שם י"ז כ"א], ואיך עתה אחזור מדבורי ח"ו ואומר לך שתעלהו לעולה, לכך הוצרכתי לומר דבר זה בלשון בקשה ולא בלשון גזירה כדי שאתה תקבל לעשות דבר זה מרצונך הטוב, שנמצא אתה מוחל אותה ההבטחה שהבטחתי לך:

ולפי זה יבא נכון המאמר כאן דקאמר וכל כך למה, פירוש למה כל כך הקטין אברהם אבינו ע"ה את הדבר הזה לומר אין דבר זה גדול וכדאי, הן מצד שיש לו שני בנים והן מצד היחידות והן מצד האהבה, ותיירץ כדי שלא תזווח דעתו ותטרף דעתו עליו כמ"ש רש"י ז"ל, פירוש חשש אברהם אבינו ע"ה פן יצר הרע יגדיל מעשה ענין זה בעין שכלו שיראה שהוא עושה דבר גדול לכבודו יתברך מה שלא אפשר לאדם חמרי לעשותו, דאז גאווה זו עושה פיגול במצוה, לכך הקטין הענין בעיניו כדי שלא ימשוך את לבו להתגאות, וכיון שמחשבה של גאווה עושה טירוף במצוה ונמאסת בה, לכן אמר רש"י שלא תזווח דעתו ותטרף עליו, כי הגאווה היא בסוג טריפה ומקלקלת וממאסת המצוה:

כך ענשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו.

עיין מהרש"א מה שנדחק בזה. ונ"ל בס"ד דהשטן אמר שתי חלוקות, האחת ששמע שיקריב שה לעולה על המזבח אשר בהר המוריה, והשניה שמע שאין יצחק לעולה, ואין כונתו לומר ששמע שהשה הוא תמורת יצחק, אלא כך הוא אומר אני שתי שמועות שמעתי, האחת שתקריב שה לעולה והשניה שמעתי שאין יצחק לעולה, ואינו אומר דהא תליא בהא, ואמר לו אברהם אבינו ע"ה כך ענשו של בדאי וכו', פירוש שתי שמועות אלו אחת מהם אפשר שהיא אמת שיצוני השם יתברך שאקריב שה לעולה אע"פ שאקריב את יצחק, אבל שמועה השניה ודאי אינה אמת, יען כי הקב"ה צוני שאעלה את יצחק לעולה, ואיך אתה אומר להפך, ולכן כיון שזו שקר בודאי אז גם שמועה הראשונה שאפשר שתהיה אמת אע"ג שלא צוני השם יתברך בכך, עכ"ז אני לא אסמוך על דבריך לעשות מעשה זו של שה אם לא שיצוני השם יתברך בכך, כי הבדאי אע"פ שיש לחשוב שאמר אמת אין שומעין לו ומחליטים כל דבריו לשקר:

מתים ונאבדים מן העולם הבא. ולפי פירושו היה צריך התנא להתחיל מן ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, עיינ במהר"ל מה שיישב דברי רש"י.

וכתב המהר"ל דנראה להיפך, דלא בא התנא לומר מי שאין לו חלק לעולם הבא, דלא נפקא מינה בזה לענין דינא, אלא דיותר נראה שהתנא בא לומר דכל אשר חייב מיתה יש לו חלק לעולם הבא, אפילו לא ידעו בית דין ולא היו נדון למיתה בבית דין מ"מ יש לו חלק לעולם הבא. ולא יאמר האדם החוטא הואיל וחטא וכן מות הוא אין תקנה לו ואחטא עוד, על זה אמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כאשר אין רובו עונות שאז יש לו חלק לעולם הבא.

ועוד צריך לבאר מה שאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ, מה ראייה הוא זה על העולם הבא, שהרי לא נזכר בזה העולם הבא. אבל פירוש הכתוב, שר"ל כי ישראל כולם צדיקים, ואין הפירוש שהם צדיקים על ידי מעשה, דהוה ליה למימר ועמך צדיקים ירשו ארץ, כי אי אפשר שיהיו כולם צדיקים, ומאחר שאמר ועמך כלם, ר"ל צדיקים בעצמם בלא צד מצות ומעשים טובים יש להם חלק לעולם הבא. והיינו מפני שהש"י ברא את העולם כסולת נקיה בלא פסולת, ומאחר שברא הש"י העולם הזה והעולם הבא, אם לא נברא העולם הבא לישראל למי נברא. וזה שאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ כי עמך צדיקים בעצמם לכך ירשו הארץ, ומאחר כי ירשו הארץ ראויים לעולם הבא כי אין דבר שנקרא בשם חיים כמו הארץ דכתיב בה בארץ החיים,

ואמר מעשה ידי להתפאר, כלומר אי אפשר שלא יהיה אל ישראל הנצחיות בעולם הבא, מפני כי הם מעשה ידיו יותר מן האומות, כי ישראל נקראים בני אלהים, ואם לא יהיה לישראל נצחיות לעולם הבא ח"ו יהיה חסרון במעשה ידיו, ואין חסרון במעשה ידיו. ואף על גב כי כל הנבראים נאמר ג"כ עליהם מעשה ידיו, כמו שארז"ל (מגילה י' ב') מעשה ידי טבעו בים ואתם רוצים לומר שירה, הפרש יש, כי אינם נקראים בני אלהים למקום, ואם הם מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא אינם מעשה ידיו בעצם, רק שנבראו בשביל לשמש ישראל, לכך אין עליהם שם מעשה ידיו, ואין צריך שיהיה בהם תפארת. אבל ישראל נבראו לעצמם והם נקראו בשביל זה בני אלהים וראוי שיהיה בהם תפארת ולא יהיה בהם חסרון, ולכך יש להם קיום ג"כ כי הדבר החסר יש לו הפסד ולא דבר שהוא בלא חסרון.

ועוד כתב המהר"ל, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו'. פירוש ישראל נבדלים וקדושים מן האומות, שהאומות נוטים אל הגשמי וישראל נוטים אל הנבדל מן הגשמי וזהו גדר ישראל, וזה אמרם ז"ל (יבמות ס"א א') אתם קרויים אדם ואין האומות קרויים אדם, ר"ל כי ישראל

לאו להכות את ישראל, עם כל זה כיון דאומר הנביא כן בדבר ה' חייב לקיים דברי הנביא, מה שאין כן בענין עבודה זרה התורה נתנה ממשלה לכל אדם על הנביא, שאם אמר הנביא לך שתעבוד עבודה זרה, אפילו אם הוחזק לנביא שהעמיד חמה באמצע הרקיע, אתה תמשול באותו נביא לסתור דבריו ולרדפו עד החרמה:

ומ"ש ירדה לסוף דעתה של עבודה זרה, וכי מהיכן יש דעת בעבודה זרה, אלא הכונה על קליפה של עבודה זרה המשתדלת להטעות את בני אדם בעצה שנותנת להם לעבוד עבודה זרה, וצריך להבין מה היא העצה של הקליפה דקאמר עלה ירדה תורה לסוף דעתה, ונראה הכונה דהקליפה המתלבשת בנביא השקר להטעות את בני אדם לעבוד עבודה זרה על ידי שיעשה ויראה להם אות ומופת בשינוי הטבע ע"י כשוף ושמות טומאה, אינם יכולים לעשות שינוי טבע אלא בדברים ארציים הנמצאים בארץ התחתונה, אבל בדברים שברקיע אין יכולים לשלוט לשנות מנהגן וטבען, כי מה שעושין באחיות עינים אינם משנים כלום, אלא כך נראה לעינים, וזה ניכר מחמת שלשה סימנים שבהם ניכר שזהו אחיות עינים, וזו העצה של קליפת עבודה זרה שמתלבשת בנביאי השקר שתשים בלבכם להשיג סוד שם המפורש כדי שבכח שם מפורש שהוא דבר קדושה יוכלו לשלוט להעמיד חמה באמצע הרקיע שיהיו שולטים גם בדברים שברקיע, ואז יהיו מטעין את בני אדם שאין מעשיהם מעשה כשפים, כיון דאין הכשפים שולטים לשנות בדברים שברקיע, ועל כן נתנה תורה ממשלה לבני אדם על דברי הנביא, דאפילו אם יעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו לעבוד עבודה זרה, אלא רדוף אחריו והכחידהו, אך רבי עקיבא סבירא ליה הן אמת כי בשם מפורש יכולים לשנות גם בדברים שברקיע, עם כל זה אם יעשו השינוי הזה לאות כדי להטעות בני אדם בעבודה זרה, לא יהיה שינוי זה ע"י שם המפורש ולא יעשה שום פעולה וא"כ אין יכולים להעמיד חמה כדי שיטעו בני אדם לעבוד עבודה זרה, שדבר הכתוב ונתן לך אות או מופת [דברים י"ג ב'] הוא מדבר בדבר כיוצא בענין חנניה בן עזור, שהיה תחלה נביא אמת ועשה אות ומופת באמת והוחזק לנביא, ואחר כך הסריח ובא להתנבאת שקר על סמך אותה חזקה שהיה מוחזק בה באות ומופת שקדמו:

פרק אחד עשר

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ.

כתב רבינו המהר"ל, רש"י ז"ל פירש מעיקרא איירי בד' מיתות ומפרש לכולהו, מפרש הני שאין להם חלק לעולם הבא עכ"ל. דהיינו אחר דקתני אותם שחייבים בעולם הזה, בתר זה תנא אותם שאין להם חלק לעולם הבא והם

יש להם מעלת האדם נבדל יותר מן הגשמי משאר בעלי חיים. ולפיכך כאשר היה דניאל מספר מושלן של המלכויות ראה את כולם בצורת בעלי חיים, חוץ ממלכות ישראל הוא מלכות מלך המשיח ראה אותו בתואר ובצורת בן אדם כמו שמבואר שם. וכל זה כי האמות הם נוטים אל הגשמי וישראל יש בהם מעלת האדם שהוא נבדל. ולפיכך ראוי להם עולם הנבדל הוא עולם הבא מצד הזה. והכל נרמז בשם ישראל שדבק בשם ישראל שם אל, לרמז כי ישראל דבוקים בשמו יתברך, ומפני שהם מכלל השם הזה יש לו החיים הוא חיי עולם הבא, ושייך עליו ואתם הדביקים בה' אלוקיכם חיים כלכם לכך כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

לעולם הבא.

ומה הוא העולם הבא המדובר כאן, הרמב"ם [הלכות תשובה פרק ח' ה"א] כתב, הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא, והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה הוא שכתוב בתורה למען ייטב לך והארכת ימים, מפי השמועה למדו למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, וזהו הוא העולם הבא שחר הצדיקים הוא שיזכו לנועם זה ויהיו בטובה זו וכו', [הלכה ב'] העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת, הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן, כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה וכו'.

אצמנם הרמ"ה האריך בזה מאוד מאוד, ונביא מקצת דבריו, ענין העולם הבא יסוד גדול מיסודי התורה הוא, שהרי הכופר בו אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא וכו', לפיכך צריכין אנו לפרש ענינו לפי מה שקבלנו מאבותינו ומרבותינו ולפי הקבלה הפשוטה ביד כל ישראל גם לפי פשטן של משניות והשמועות לא להתעולל עלילות ולבקש גדולות ולהרהר אחר קבלת אבותינו ולחדש דבר בדעתינו הקלה והמעוטה ולחקור אחר הנסתר אשר הם לה' אלהינו ואין לנו עסק בהן לדעת מה זה ועל מה זה.

וענין העולם הבא הוא הזמן ההוא אחר ימות המשיח בכמה שנים ועיקר מתן שכרן של צדיקים ועונשין לרשעים אינו אלא בו, כדתנן באבות (פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, וכן עונשן של רשעים אינו אלא לעולם הבא, ואעפ"י שהשכר והעונש שניהן בעולם הבא הן, יש

מקומות שאין לשון לעולם הבא נופל אלא על מתן שכרן בלבד ולא על העונש, כגון הא דתנן בפרקין כל ישראל יש להן חלק לעולם הבא, ואין דברים הללו אמורין אלא על השכר שבו לא על העונש וכו', והעולם הבא האמור במשנתנו לפי פשטן של משניות ודברי התלמוד וגם לפי הקבלה הפשוטה בכל ישראל הוא עמידת הגויות והנפשות לדין כאחת כאשר היו קודם מיתתן [כלומר אחר תחית המתים] שהרי כתבנו שאין שכרן של צדיקים ועונשן של רשעים אלא לעולם הבא לפיכך אי אפשר בלא גוף וכו', וראיה נמי ליום הדין שאי אפשר אלא בתחיית המתים דתנן (אבות ספ"ד) הוא היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון, הא למדת שאחרי הולדם הם מתים ואחר מיתתן הן חיים ואחר חייהן הן נידונין, הא למדת שהעולם הבא השנוי במשנתנו זהו תחיית המתים. עיי"ש שהאריך בראיות לזה.

ויש מגדולי הדור שמודים בתחיית המתים שתהיה בימות המשיח ואומרים שמתים שחיין בימות המשיח חייהן ארוכים מאד בחיים הארוכים ההם שעתידים להיות בימות המשיח, ואח"כ מתים, אבל חיי העולם הבא אחר ימות המשיח שמשלמין בו שכר לצדיקים ואין בו מות ונפרעין בו מן הרשעים אין בו גוף ולא גויה אלא נפשות הצדיקים בלא גוף כמלאכי השרת וכו', וזהו דעת הרמב"ם ז"ל בהל' תשובה בפ"ח [הניל]. וכתב הרמ"ה, לסתור סברתו, עיי"ש. וכדעת הרמ"ה סוברים עוד ראשונים, וכתב הר"ן בתוך דבריו, ולפ"ז עולם הבא הוא שם מונח לזמן תחיית המתים, זו היא דעת הרבה מן הגאונים והרמב"ן ז"ל, אבל לדברי הרמב"ם ז"ל עולם הבא הוא שם מונח לעולם הנשמות אחרי מות הגוף וזו היא מחלוקת ישנה תלוי באשלי רברבי וממדרשי רבותינו ז"ל והגדות החולקות בענין זה זו עם זו:

שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה.

ולקמן [ק"ד ע"ב] איתא דורשי רשומות היו אומרים כולם באים לעולם הבא שנאמר לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי, לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד, מנשה כמשמעו, אפרים זה ירבעם דאתי מאפרים, יהודה מחוקקי זה אחיתופל דאתי מיהודה, מואב סיר רחצי זה גחזי שלקה על עסקי רחיצה, על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי. וכתב הבן יהודע דנראה בודאי דאנשי כנסת הגדולה שמנאום לא נעלמה מהם דרשה זו של דורשי רשומות ומודו בה, אך כונתם לומר על פי עוצם אשמתם ראוי להיות להם גזירה זו דאין להם חלק לעולם הבא, אבל אין הכי נמי סופם להתקן ולהנצל מן גזרה זו על ידי רבוי גלגולים שיהיה להם, ומה שהוצרכו לומר עליהם דברים אלו בפירוש כדי שיהיה להם כפרה בבזיון זה וכפרה זו תעשה להם סיוע להתקן ע"י גלגולים רבים, וכיוצא בזה אמרו בגמרא דמגילה בפרק הקורא [כ"ה ע"ב] מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם פשיטא,

מהו דתימא ליחוש לכבודן של ישראל, קמ"ל כל שכן דניחא להו דהויא להון כפרה, ע"ש, וכן כאן נתכוונו אנשי כנסת הגדולה לטובתם כי היכי דנהוי להון כפרה, ורק מה שאמרו על בלעם הוא דבר קיים שכך היה לו גם לבסוף, ולכן דורשי רשומות לכולם מצאו רמז במקרא ורק לבלעם דהיינו חלק הטוב שבו לא מצאו:

והוסיף הבן יהודע עוד, אתה המעיין המשכיל שמע נא את הדברים האלה אשר אני אומר וכותב ומודיע, ומדברים האלה תבין ותלמוד לכמה עניינים, והוא, שזה קרוב לחמישים שנה חלם חכם אחד חסיד ומקובל פה עירנו על חכם רשום שהיה עודנו חי פה עירנו שהוא גלגול אחז מלך יהודה, ראה כמה שנים יש מזמן אחז עד דורות אלו, ועדיין לא נשלם התיקון בגלגול, ועוד אגיד לך חידוש אחר כי מקרוב חלם תלמיד חכם אחד פה עירנו על תלמיד חכם וירא שמים אחד השם יתברך יאריך ימיו ושנותיו שהוא גלגול אחאב מלך ישראל, וזה התלמיד חכם אשר חלמו עליו חלום זה היה קשה בעיניו הדבר הזה שהוא גלגול אחאב שנמנה בכלל הזכרים והיה מצטער על זה, ואמרתי לו אל תצטער, חדא, כי ודאי אתה יש לך נפש שלך ורק חלק אחד מנפש אחאב נתגלגל בך, ועוד מי זוטר בעיניך אחאב שהיה מדורות הראשונים אשר נפשם היתה גדולה מאד, והמתגלגל הוא רק חלק הטוב, ומי יודע אם יש בדור זה אחד שקול כנגד חלק הטוב של אחאב שנתגלגל בך, ואמרתי לו השם יתברך יאריך ימך ושנותיך לטובה ולשלום ויעזורך לתקן נפש עצמך ונפש המתגלגלת בך אמן כן יהי רצון:

[יודוע כי מקים עולה של תורה בבבל, רבי עבדאללה סומך, נקבר בזמן המגיפה בבבל, ואחר שמונים יום הוציאוהו מקברו כשהוא שלם לחלוטין וריח רע ורימה לא היתה בו, ומעמי הארץ התגירו בראותם הדבר הנפלא הזה, ואמר רבינו הבן איש חי כי מה שהוציאוהו מקברו והעבירוהו היה משום שהוא היה ניצוץ של אחז המלך שחזקוהו בנו גירר עצמותו על מיטה של חבלים, לכן אירע לו גם בגלגול זה כדבר הזה, ויודע כי רבי עבדאללה סומך הוא אשר הקים את עולה של תורה בבבל, וכל התורה שמשם הרי היא שלו, בין בענין תורה בין בראת שמים, ולפי דברי רבינו הבן איש חי הוא דבר נפלא, שהרי אחז הוא שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגרם כדי שלא ילמדו תורה, כמבואר בהמשך הפרק, ורבינו שהיה ניצוץ וניקן ענין זה ופתח בתי כנסיות ובתי מדרשות והרבה תורה בישראל, ורבינו הבן איש חי היה תלמידו וגיטו. ואפשר שהוא החכם הנזכר בדברים לעיל].

אמר להו נקוטו מיהא פלגא בידייכו.

קשה, הם שאלו שתיים ואיך עשה להם פשרה באחת, ועוד למה שאלו שתי שאלות אלו ביחד דמה שייכות יש להם זו עם זו, ועוד הוא אמר תחלה דילמדו תרווייהו ממקרא הזה, ואחר כך איך אומר נקוטו מיהא פלגא דנמצא לא עמדו דבריו בכך. וכתב הבן יהודע דנראה דהם מעיקרא לא רצו לידע ראייה שיש יכולת להקב"ה

להחיות מתים, דעל זה אין צורך להביא ראייה מן הכתוב, מאחר דהם מודים דאליהו זכור לטוב ואלישע הנביא ע"ה ויחזקאל הנביא ע"ה החיו מתים, וכל שכן הקב"ה יכול להחיות מתים, אך הם חושבים שאין הקב"ה מחיה המתים לעתיד מחשש שמא חוזרים וחוטאים כאשר חטאו בראשונה, אך אם יתברר להם שהקב"ה יודע מה שעתידי להיות אפשר שיחיה את המתים לעתיד, מפני שהוא יודע מה שעתידי להיות והוא יודע שלא יחטאו עוד, ולכן אין לו ספק בדבר זה כדי שיבטל התחיה מחמת ספק זה דשמא יחטאו, ונמצא שתי שאלות אלו תלויים זו בזו, ולכן אמר להם שיהיו נפשטים מן פסוק וקם, וכונתו לומר כיון דמוכח מפסוק זה דיודע עתידות, א"כ ודאי יחיה המתים ולא ימנע התחיה משום ספק, דאין שום ספק אצלו דיודע העתיד, והם הבינו כונתו שהביא להם פסוק לדרוש אותו כמו שאמר רבן גמליאל לצדוקים דהוכיח ממנו שיחיו מתים מן תיבת וקם, ולכך הקשו לו קושיית הצדוקים שהקשו לרבן גמליאל, והשיב אין כונתי למילף שתי השאלות שלכם מפסוק זה אלא רצוני להוכיח מפסוק זה על שאלה האחת שהקב"ה יודע עתידות, וכיון דשאלה זו נפשטה תו אין צריך הוכחה לשאלה האחרת דודאי הקב"ה מחיה מתים מאחר דליכא ספיקא קמי שמיא יודע שלא יחטאו לעתיד:

עד שאמר להם מקרא זה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם.

מקשים אמאי הביא פסוק זה דפרשת עקב ולא הביא פסוק פרשת וארא שהביא רבי סמאי. וכתב הבן יהודע, דנ"ל דהוכחה זו דמוכיח מדכתיב להם ולא כתיב לכם אינה חזקה כל כך, דיש לדחות ולומר מה שנתן לזרעם חשיב נתן להם, ומה שאמר להם לאו דוקא, ולהכי הביא פסוק דעקב, ששם היתה הבטחה זו בשבועה, דכתיב אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם, ובלשון שבועה צריך למידק למנקט לשון ברור ואינו אומר לשון שהוא נאמר בדרך דרש, ובפרשת וארא אע"ג דכתיב נשאתי את ידי לא משמע ליה דנשיאות יד לשון שבועה הוא. ועוד נ"ל כיון דפסוק זה דעקב קורין אותו בקריאת שמע בכל יום הוא חזק ותקיף אצל הצדוקין טפי, וגם בא עליהם בפסוק זה להבוזתם לומר ראו פסוק זה שאתם קורין אותו בק"ש בכל יום פעמים ונעלם מכם:

דף צ"א ע"א

אמרה ליה ברתייה שבקיה ואנא מהדרנא ליה.

הקשה הבן יהודע דלמה הכניסה עצמה בדבר זה, וכי אוהבת היא את רבן גמליאל שרוצה להיות לו למגן וצינה. ונ"ל דחששה שמא ישיב תשובה שיוצא ממנה קוץ מכאיב לאומות העולם שלא יחיו, על כן כיון שמצאה תשובה שאינה נוגעת להם, רצתה לאומרה.

ומה שאמר אמריתו דשכבי חיי, לשון אמריתו צריך הבנה, ועוד למה האריך כל כך, לימא שכבי הוו עפרא ואיך חיי. ונ"ל דשתי קושיות הקשה לו, חדא אמריתו דשכבי חיי, שאתם קורים את המתים בשם שכבי, דנמצא אתם אומרים שהם נשואים בקבר בגוף שלם כאדם שוכב על מטתו, ואיך יתכן, והא חזינן דהוו עפרא ולא נשאר גוף כלל, ועוד קושיא אחרת על אמונת התחיה, איך יתכן שיחיו, דעפרא מי חיי:

ברם הא קשיא, אם הוא מודה במה שכתוב בתורה, מאי קשיא ליה, והלא כתיב בתורה [בראשית ב' ז'] וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, נמצא העפר נעשה בריה של אדם, וכאשר עשה באדם הראשון כן יעשה בתחיית המתים, ומאי קשיא ליה עפרא מי חיי, כיון דהוה מן העפר בריה, כל שכן שיהיה בריה מן העפר דתחילתו היה בריה, ואם אינו מודה בתורה, למה עושה קושייתו על מה שאומרים בפה בענין התחיה, יעשה הקושיא על מה שכתוב בתורה וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, איך העפר יהיה בריה של אדם. ונ"ל בס"ד דהוא מודה בכל מה שכתוב בתורה בכריאת העולם והאדם בששת ימי בראשית, אך משום דכתיב [קהלת א' ט'] אין כל חדש תחת השמש, מקשה עפרא מי חיי, דאם חיי הוה ליה בריאה מחודשת, והשיבה דאין כאן קושיא דאין כל חדש, דכל שיש דוגמתו בעולם אין זה בכלל אין כל חדש, וכמ"ש בגמרא [שבת ל' ע"ב] שטען אותו תלמיד על מ"ש עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת, ועתידה אשה לילד בכל יום דאין כל חדש וכו', והשיב לו רבן גמליאל אראיך דוגמתם בעולם, והם כמהין ובר קורא ותרנגולת, וכן כאן יש דוגמה דמצינו שיש בריה נוצרת מן המים, וכ"ש שתהיה נוצרת מן העפר, וכיון דאיכא דוגמה, אין כאן חדש תחת השמש:

לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה, עבד עבדים יהיה לאחיו.

הקשה הבן יהודע, כיון דהם יודעים מה שכתוב בתורה, והביא טענה מן התורה שכתוב בת ארץ כנען לגבולותיה, איך לא ידע מה שכתוב בתורה עבד עבדים יהיה לאחיו. ונ"ל דחשבו שלא ישיבו להם תשובה זו דעבד עבדים יהיה לאחיו, מפני כי בדבר זה יפלו בחמתו של אלכסנדרוס מוקדון שהוא מן יפת, דאז אומר להם איך לקחתם הכל לעצמכם, כיון דכתיב עבד עבדים יהיה לאחיו שהם שם ויפת, וא"כ חציים הוא לבני יפת, אמנם באמת גביהה נרגש בזה הטענה של המלך ועשה לה תקנה בתשובתו, דאחר אומרו עבד למי ונכסים למי, אמר ולא עוד אלא שהרי כמה שנים שלא עבדתונו, כונתו בזה למצוא מקום לפני אלכסנדרוס שיגבה ממנו חלקו של יפת והיינו לומר לו אנחנו לקחנו מה שלקחנו בעבור חלקינו מן קרקע דוקא, ואתה יש לך לגבות עכשיו חלק יפת הממון שהרויח כל אותם שנים שלא עבדונו,

וגם ארצם החדשה של עתה שהיא אפריקה שהיא יקרה מאד תהיה שלך, וגם גופים שלהם יהיו עבדים לך לדורות עולם, כי אנחנו לא נקח מהם עוד כלום, ולכן כששמעו דברים אלו הבינו הנפקותא שיוצאה מהדברים האלה, וברחו תכף שלא יפגע בהם המלך:

שוב פעם אחת באו בני מצרים.

הא דבאו אחר בני כנען ולא באו קודם, נ"ל הטעם דחשבו ששייבו להם וכי אבותינו לקחו מכם קרקע שהיא בעין עתה, הן לא לקחו אלא מטלטלין וכבר אבדו, ולמה אנחנו חייבים לשלם בעד אבותינו שהיו קודם אלף שנה ויותר, ולא בעלי דברים דידן אתם וכל אחד יתחייב על מה שלקח הוא בעצמו, אך כשראו שבאו בני כנען לתבוע על ארצם, והשיב להם גביהה שהרי כמה שנים שלא עבדתונו נמצא תובע ממון שאינו בעין, וממה שנתחייבו בו דורות ראשונים, אז אמרו גם אנחנו נעשה תביעה ממה שלקחו דורות הראשונים, ולא מצו אמרי לן לאו בעלי דברים דידן אתם. והא דלא הביא להם תשובה מן הכתוב בברית בין הבתרים [בראשית ט"ו י"ד] ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, דמוכח שדבר זה היה גזור מאת השם יתברך שיקחו את ממונם, מפני שהיו משיבין דלא אמר להדיא שיקחו ממון מצרים שהיו מעבידים, אלא בשורה בישר להם שיצאו ברכוש גדול, שהיו מתעשרים שם מן מלאכות ומשא ומתן. אי נמי זה קאי על הרכוש שלקחו בתורת שאלה, שיצאו מלאים כסף וזהב, אך הוא על מנת להחזיר, כאשר היה כן ביניהם התנאי, שנתנו להם בתורת שאלה על מנת להחזיר, ולא אמר שיקחו אותו לעצמם לגמרי:

שוב באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל.

נ"ל דגם אלו עשו בכונה לבא אחר בני מצרים, משום דמקמי הכי חשבו ששייבו להם על טענתם דעל אברהם אבינו ע"ה היה שטר חוב של שעבוד זרעו בארץ לא להם, וגם היה לו קרקע של ארץ כנען, ומי שפרע שטר חוב אשר על אביו ירש קרקע של אביו, ולכן כיון שישאל לבדם גלו ופרעו השטר חוב בדין הוא הם לבדם ירשו את הארץ שהנחיל אברהם אבינו, אך אחר שראו מה שתבעו בני מצרים הרכוש, והשיב להם שלקחו הרכוש בשכר עבודה, נמצא שהם לא נשתעבדו בשביל פרעון השטר חוב אלא עבדו לטובת עצמן בעבור שכרם, אז נתעוררו גם הם. ומה שאמר שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, קשה למה הביא סיום הכתוב, ודי להביא ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. ונ"ל שלא יאמרו כיון דלא שייך כלום ליורשיו עשאו ליצחק אפוטרופוס וצריך שיחלקו כולם בירושה [כדינו המבואר במסכת בבא בתרא], לכך הביא להם גם סוף הפסוק שנתן להם מתנות, דנמצא שייך ונתן לשאר יורשיו וסילק אותם מן הירושה:

דף צ"א ע"ב

גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפרשה וכו'.

הקשה הבן יהודע, איך כל אחד מטיל האשמה על שכנגדו ואינו מרגיש שזו הטענה שהוא פוטר עצמו על ידה ומניח האשמה על שכנגדו, הנה זה שכנגדו יש לו גם כן לטעון זו הטענה ממש להשיב האשמה עליו ולפטור עצמו, ועוד קשה איך כל אחד יאמר טענה של שקר לפטור עצמו לפני אלקי אמת היודע תעלומות לב, ועוד קשה אומרו שהקב"ה מביא הנשמה וזורקה בגוף, למאי הוצרכה הרכבה זו בפועל, די להשיב לגוף בעת שחטאת לא היית אבן דומם, ולנשמה ישיב לא היית פורחת באויר. ונ"ל דיש עושה מעשה בידים להדיא, ועם כל זה אין המעשה והפועל מתייחסת אליו אלא לאחר שהיה מכריח אותו לעשות אותה מעשה, דרך משל החרב הוא ההורג את האדם, אך ההריגה תתייחס לאדם התופס החרב והורג בו, יען כי החרב אע"פ שהוא ההורג הנה הוא אנוס שאם לא היה האדם תופסו בידו וחותר בו לא היה הורג, ונמצא אע"פ שפעולת ההריגה היתה ע"י שניהם יד האדם והחרב, עם כל זה אין אומרים החרב הרג את האדם, אלא אומרים אדם זה הרג את האדם, ועל דרך זה היתה טענת הגוף, אע"פ שהמעשה של החטא נעשית בצירוף שנינו, עם כל זה צריך לייחס החטא לנשמה והוא נחשב אנוס, וטוען לדמות עצמו לחרב והנשמה לאדם לאוחז החרב, והנשמה עושה סברא להיפך, לדמות עצמה לחרב ואת הגוף לאדם האוחז החרב והורג, כי כל אחד עושה סברא להיות הוא יש לו דין אנוס כאנוס החרב, על כן עושה השם יתברך כך, שזורק הנשמה בגוף ומחברם יחד, וכיון דהוא אחר מיתה אין להם יצר לחטוא כלל, והשתא נסתרה טענת כל אחד ואחד, דמה שטען הגוף, אע"פ שהפעולה נעשית בחיבור שניהם עם כל זה הוא דומה לחרב דאנוס הוא וכפוף לנשמה ובעל כרחו הוא עושה, הנה עתה הוא גם כן מחובר עם הנשמה ולמה אינה אונסת אותו לחטוא, וכן טענת הנשמה לומר היא דומה לחרב דאנוסה שהגוף אנוס אותה שהיא כפופה לו, הנה עתה למה אינו אנוס אותה, אלא ודאי כל מה שעשו בראשנה קודם המיתה כל אחד מכח יצר שלו, ורצונו הוא היצר שלו ואין אחד כפוף לשני, דעתה שאין להם יצר לא לגוף ולא לנשמה אין חוטאין, ולכן שוים הם בחשבון ושותפים בחטא שאין אחד מהם אנוס מן השני, וכל אחד חטא מצד יצרו הרע שהיה בקרבו:

כל המונע הלכה מפי התלמיד.

הא דלא אמר מתלמיד אלא אמר מפי התלמיד, ללמד אע"פ שלא מנע הלכה מן התלמיד אלא לימד אותה לו, עם כל זה אם לא לימדה לו באופן שתהיה שגורה בפיו, שיוכל התלמיד לחזור ולאומרה בפיו, גם כן נענש בכך,

שאפילו עוברין מקללין אותו. והא דאמר אפילו עוברין, ר"ל לא מבעיא הילודים שהם היו ערבין לישראל בעסק התורה כדכתיב [תהלים ה' ג'] מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, אלא אפילו עוברין דאינן בכלל הערבות, נמי מקללין אותו:

דף צ"ב ע"א

מנקבין אותו ככברה.

הא דנקט ככברה, המהרש"א פירש ענין מנקבים, היינו ר"ל ששוכח תלמודו. כתב הבן יהודע דצריך להבין, דימהו לכלי שיש בו נקב כמו משפך, ולמה דימהו לכברה שיש בה נקבים רבים ונקבים קטנים. ונראה הכונה כי הוא יודע בודאי כמה וכמה הלכות ומיני לימוד והוא אינו שוכח הכל לגמרי, אלא שוכח מכל דבר ודבר מחציתו או שלישו, וזה יקשה עליו יותר, שזוכר מה היה בידו ואין מועיל כלום, שאם שכח חציו של דבר או שלישו אינו יכול לדבר בו כלום, ולכן דימהו לכברה שיש בה נקבים הרבה ואינה נקובה נקב אחד גדול.

זוכה לברכות כיוסף.

כתב הבן יהודע, נ"ל בס"ד טעם לזה, כי יוסף הצדיק ע"ה כל ישראל נקראים בניו אע"פ שהם אינם משבטו דכתיב [תהלים ע"ז ט"ז] גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, נמצא גם שאר שבטים שאינם בניו וזרעו קראם בני יוסף, כן זה המלמד תורה לתלמידים כל אלו התלמידים נקראים בניו אע"פ שלא ילדם וכמו שאמרו רז"ל כל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו, לכך אמר זוכה לברכות כיוסף. או יובן בס"ד הברכה הגדולה שזכה אליה יוסף הצדיק ע"ה היא עין טובה, ולכן לא שלטה עין הרע בו ולא בזרעו, וכמו שאמר בגמרא על פסוק [בראשית מ"ט כ"ב] בן פרת יוסף בן פרת עלי עין, וכן הוא באדרא קדישא, והנה המונע הלכה מתלמיד הוא צר עין שרוצה שתהיה החכמה צרורה אתו ולא תהיה אצל זולתו, ולהיפך, המלמד חכמתו לאחרים הוא טוב עין, ולכן זוכה לברכה של עין טובה שנתברך בה יוסף הצדיק ע"ה לו ולזרעו, ולכן אמר ברכות לשון רבים.

כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר.

כתב הבן יהודע, דתיבת לסוף נראה לשון יתר. ונ"ל על דרך מעשה שהיה בסוחר שיש לו סחורה למכור והביא לו הסרסור לוקח לקנות ממנו הסחורה היא לזמן ששה חדשים בריוח גדול חמשים למאה על הקרן ולא רצה למכור והלך זה וקנה מאחרים, אחר כך הביא לו אותו סרסור לוקח אחר וקנה ממנו אותה הסחורה בריוח עשרה למאה לזמן ששה חדשים ומכר לו, אחר כך אמר לו הסרסור למה ללוקח ראשון שהיה ריוח חמשים למאה לא מכרת, ולזה נתרצית למכור בריוח עשרה למאה,

וכל ברכה הוא בסמוי מן העין, ואם רואה בערותו אז כחו ננער ואינו מוליד כמו שראוי שאין כחו דבק בסמוי מן העין לכך קשתו ננער. ומה שלא אמר המסתכל בערותו, אלא בערוה, מפני שאין ליחד הערוה שהיא לשון גנאי לאדם, דהיינו שלא רצה לומר לשון שמשמע ממנה שיש באדם גנאי שהוא הערוה.

לעולם הוי קבל וקיים.

כתב הבן יהודע, פירוש תרגום של אפילה קבל, והטעם דנקיט לענוה בלשון אפילה לרמוז בזה על ענוה שלימה שגם הוא אינו מרגיש בענוה שלו, שאינו חושב שיש לו יתרון ועושה ענוה, אלא רואה עצמו שהוא ריק מכל דבר טוב ואין לו שום יתרון על זולתו אלא חסר הוא מכל דבר טוב הנמצא בזולתו, נמצא הוא כאדם היושב באפילה ונפל מידו נחשת ותפס בידו זהב והוא אינו יודע שהוא זהב אלא חושב שהוא נחשת אשר נפל מידו ונטלו מן הארץ, כי בכמותם שוים הם. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש דאפיק לענוה בלשון אפילה לרמוז שצריך להסתיר ענוה שלו מבני אדם שלא ירגישו וידעו בו שהוא עניו, כאדם העושה דבר בסתר, דודאי אין מעשהו נראין לאחרים, עכ"ד נר"ו:

צדיקים שעתידי הקב"ה להחיותם אינן חוזרים לעפרם.

כתב הבן יהודע, מאמר זה צריך הבנה, דמשמע יש מיתה אחר התחיה אלא שאין הגוף נעשה עפר, ומאמר זה הובא גם כן במדרש הנעלם [פרשת וירא דף ק"ד ע"א] ע"ש, והמאמרים האלה מובנים במ"ש במדרש הנעלם [שם דף קט"ז ע"א] בשם רבי יהודה בענין התחיה לעתיד, האי אומנא דאפיק כספא ממקורא דארעא, מאי עביד, בקדמיתא מעייל ליה בנור דליק עד דנפיק מיניה כל זוזמא דארעא, והא אשתארת כספא, אבל לאו כספא שלימתא, לבתר מה עביד מעייל ליה בנורא כדבקדמיתא ומפיק מיניה סטייפי (פירוש הסיגים), כדאמר [משלי כ"ה ד] הגו סיגים מכסף, וכדין איהו כספא שלמתא בלא ערבוביאי. כך קודשא בריך הוא מעייל האי גופא תחות ארעא עד דמתרקב כוליה ונפיק מיניה כל זוזמא בישא ואשתארת ההוא תרווד רקב (פירוש כף מלא רקב), ואתבניה גופא מיניה (פירוש זהו בתחיית המתים שתהיה בראשונה לאחר ביאת המשיח), לבתר ההוא יומא רבא דכתיב [זכריה י"ד ז] והיה יום אחד הוא יודע לה', לא יום ולא לילה, (פירוש זה כשיגיע אלף השביעי), מתטמרן כולהו בעפרא כדבקדמיתא מן קדם דחילו ותקיפו דקודשא בריך הוא, הדא הוא דכתיב [ישעיה ב' י"ה] ובאו במערות צורים ובמחילות עפר מפני פחד ד' ומהדר גאונו, ונפיק נשמתיהו, ומתעכל ההוא תרווד רקב ואשתארת גופא דאתבני תמן, נהורא דיליה כנהורא דשמשא וכזהרא דרקיעא, דכתיב [דניאל י"ב ג] והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע, וכדין כספא שלים, גופא שלימא בלא ערבוביאי אחרניתא. עכ"ל:

אמר לו הראשון שקבל ליקח בריוח חמשים למאה אין זה קונה בשביל להרויח אלא בשביל לאכול הכל, כי איך יתכן שיוכל להרויח בערך זה ומוכרח שיפסיד, ויודע הוא שיפסיד ואיך יקנה, אלא ודאי רוצה לאכול הכל, אך השני קנה בערך שיוכל להרויח בו, נמצא זה קונה כדי להרויח, הנה זה ודאי יפרע דמי הסחורה בזמנה, וכן היה להם סוף דבר, זה אכל הכל, וזה שלם במיטבא. ולזה אמר כל אדם שיש בו דעה לסוף, ר"ל שיתבונן על הסוף ולא יהיה נבהל בראותו ריוח גדול להשליך סחורתיו על קוצים וברקנים שיאכלו הכל ממנו, הרי זה מתעשר. או יובן על פי מה שאמרו אם ראית סחורה בזול רוץ וקנה אותה שסופה להתיקר, ומי שהוא בר דעת הוא מתנהג על פי הכלל הזה, הנה היא לסוף ר"ל לאחר זמן מתעשר שירויח.

ומה שאמר כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו, הכונה על דרך מה שאמר בן סירא טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך, ועל דרך זה הוא שאמר כל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו, דהכונה הוא שמפרנס בביתו אדם שאין בו דעה שאין לו לב מבין להכיר בטובת בעל הבית המפרנסו, סופו שישלם לבעל הבית רעה תחת טובה, וכמ"ש [תהלים מ"א י] גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב, שסופו לעשות רע לאותו אדם שפרנסו, ולזה אמר יסורין באין עליו, ר"ל באין עליו יסורין מזה האדם עצמו שהאכילו פתו שבודאי אחר כך ישלם לו רעה תחת טובה, וכאשר נמצא כזאת בנסיון אצל כמה בני אדם:

שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו אינו רואה סימן ברכה.

כתב הבן יהודע, נראה הטעם כי יעקב ועשו חלקו העולמות, וכתבו המפרשים זוכים ישראל בעושר שהוא מותרות מכח עסק התורה המקיים העולם, מדין מציל מזוטו של ים, ע"ש, ואם הוא עשיר ואינו עוסק בתורה במה יזכה, אלא אם מהנה תלמידי חכמים חשיב כאילו עסק בתורה וזוכה בעושרו מן הדין, לכן רואה סימן ברכה, ואי לא לאו.

כל המחליף בדבורו וכו'.

כתב רבינו המהר"ל, פירוש, כי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת והשקר הוא העבודה זרה, ולפיכך מחליף בדבורו יוצא מן הש"י ומרשותו ודבק בעבודה זרה. ולכך מביא קרא והייתי בעיניו כמתעתע כי העבודה זרה הוא בודאי טעות. ומה שלא אמר כל המשקר ואמר כל המחליף בדבורו לומר אפילו מחליף בדבור קל נקרא המחליף בדבורו.

המסתכל בערוה וכו'.

כתב רבינו המהר"ל דיש לפרש המסתכל בערוה קשתו ננערת, דאין הכונה שמסתכל בעריות, אלא המסתכל בערותו, כי ערוה צריכה שתהיה בכסוי ובהעלמה ביותר,

כתב בן יהודע דנ"ל הטעם שרצה הקב"ה לעשות נס זה באותו היום, כי ארבעה יסודות אש רוח מים ועפר בהם בני עוה"ז והנמצא בו, וכיון שביסוד הראשון שהוא האש עשה הקב"ה נס בו ביום להנניח מישאל ועזריה, רצה לעשות נס פלאי גם כן בו ביום ביסוד האחרון שהוא העפר, דאלו המתים שהיו כעפר בבקעת דורא יחיה אותם, וידעו הכל שהשם יתברך שליט בכל היסודות מראש ועד סוף, וכמ"ש ומלכותו בכל משלה [תהלים קיג י"ט] ואתה מושל בכל [דברי הימים א' כ"ט י"ב]:

בקש לגנות כל שירות ותשבחות.

הקשה הבן יהודע, דהנה לפי האמת ודאי מה לתבן אצל הבר ומה הכלב המת הזה חשוב לפני דוד מלך ישראל נעים זמירות אשר כל שירותיו הם ברוח הקודש וכולם מלאים סודות נוראים, ומה דמיון וערך זה עם זה, אך הכונה שאם היה מניחו לשבח עוד שבח ארוך וגדול הכמות, אז הוא היה מתגאה אחר כך בשירו שהיה מגנה לפני בני אדם שירות דוד המלך ע"ה, שהיה אומר אני עשיתי שיר גדול הכמות יותר ארוך מן מזמור של דוד מלך ישראל, וגם בעיני המון העם הפתאים שאין יודעין סודן של הדבר היה נראה הגנאי לומר זה עשה שיר יותר גדול מן המזמור הגדול שאמר דוד המלך ע"ה, ולכך בא מלאך וסטרן שלא יגיע שבח שלו שיעור פסוק אחד:

וכתב עוד, ודע דגם דברים אלו שאמר לא היה הוא המוליד ומחדש אותם, אלא השר והקליפה שלו גנבה את הדברים האל משירות דוד המלך ע"ה, ושמה הדברים בפיו של אותו רשע והוא מה שאמר מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר גנב השר שלו זה מן התהלים [קמ"ה י"ג] מפסוק מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור, והן הן הדברים ממש, ומה שאמר אתוהי כמה רברבין וכו', גנב אותם מפסוק [קל"ז ד'] לעושה נפלאות גדולות לבדו, רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו [מ' ו'], וכיוצא במקראות אלו הרבה, ונמצא הכל גנוב מן התהלים ולא חידש כלום:

דף צ"ג ע"א

ומה שאמר אני אמרתי אעלה בתמר.

כתב הבן יהודע, נ"ל בס"ד הכונה דתמר אשת יהודה כדי שלא לבייש את יהודה קבלה להפיל עצמה לכבשן האש, וכל שכן שישראל כולם ילמדו ממנה ליפול בכבשן בשביל כבודו יתברך, אם בשביל בשר ודם כד, קל וחומר בשביל כבוד שמים, ולזה אמר אני אמרתי אעלה ממעשה תמר, שיהיו כל ישראל מפילים עצמן לכבשן בשביל כבודו, וסוף לא עלה בידי אלא סנסן של חנניה מישאל ועזריה שהפילו עצמן לכבשן בשביל כבודי:

זוטרי אייתי בלא דעתייהו.

ובספר אור החמה הביא ביאור דברים הנזכרים בשם רבינו מורנו הרב חיים ויטל ז"ל, וז"ל, פירוש כי שתי תחיות הם, אחת בביאת המשיח, אשר אז יקומו המתים מקברותיהם, ואז יזדכך חומרם קצת, ויתקיימו בימות המשיח ויהיו אוכלים ושותים ופרים ורבים בטהרה ובקדושה כנודע, אמנם בעולם הבא שהוא אלף השביעי שאז נאמר בו שאין בו לא אכילה ולא שתיה וכו', לכך צריך זיכוך אחר יותר ויהיו בנקיקי הסלעים, שאז נקרא יום הדין הגדול, ואז ימותו שעה אחת ויזדככו תכלית הזכוך, באופן שאז יתעלה הגוף בערך הנפש ויהיה רוחני כמוה ממש. והנה אלף השביעי עליו נאמר והיה יום אחד הוא יודע לד' לא יום ולא לילה, כי יום שבת שמשו המאורות בלילה כמו היום, ולכן לא נאמר בו ויהי ערב ויהי בקר, וזהו לא יום ולא לילה, ועל אותו זמן נאמר [ישעיה ד' ג'] והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, כי אפילו הגוף יזדכך בערך הנפש ואז יקבלו הגופים פעם אחרת נשמותיהם בערב שבת בעת כניסת שבת בריש אלף השביעי, ע"ש:

ועוד כתב שם במדרש הנעלם, שהגוף אחר התחיה נקרא יצחק, והוקשה לו מה יש בעקידת יצחק כדי לשחטו דמיון על אחר התחיה, וביאר שם על מיתה תנינא דחורין למות פעם שנית, כדי ליכנס לשבת שהוא אלף השביעי, ולפי שאין זו מיתה גמורה כראשונה, כי לא תהיה אלא רק ג' ימים, שנאמר [הושע ו' ב'] יחינו מימים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, לכן נקראת זאת עקידת יצחק, שהיא כעקידת יצחק שלא מת ממש, אלא נעקד לפי שעה, ונחשב כאלו מת, ונשבע הקב"ה שאחרי זה לא ינסה את אברהם שהיא הנשמה, כי אז כבר הגוף שנקרא יצחק הוא כספא נקיה, עכ"ד ע"ש:

ולמדנו דמה שאמר המאמר כאן צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותם אין חוזרין לעפרם, הכונה הוא צדיקים שמחיה אותם אחר ביאת המשיח שהיא התחיה הראשונה, כאשר ימותו מיתה שניה אחר זה שהוא שעה אחת, דהיינו שיעור שני ימים, כדי ליכנס לאלף השביעי, לא יחזרו לעפרם במיתה שניה ההיא כאשר היה להם במיתה הראשונה, אלא ישאר גופם קיים, כמו שהוא באדם שהוא מתעלף וישן, ואחר מיתה זו השנית, אז יחיו תחיה השנית, וישארו קיימים לעולם בזיכוך גדול שיהיה הגוף בערך הנפש, ולפי זה דריש קדוש יאמר לו, היינו על זמן שאחר תחיה השנית קדוש יאמר לו, מה קדוש קיים כן הוא קיים ולא ישוב לעפרו, ואומר כל הכתוב לחיים בירושלים, זו תחיה השניה:

דף צ"ב ע"ב

אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא.

פירש הרמ"ה ז"ל קטנים מאד הוציאום שלא הרגישו בני העיר בהוצאתם, ורש"י פירש שלא עלה על לבם דלפריה ורביה בעי. וכתב הבן יהודע דלכל הפירושים קשה והלא נבוכדנצר היה מושל באותו זמן במצרים שנלחם עמהם והיו תחת ממשלתו, וא"כ יביאם בפרהסיא. ונ"ל כי הוא שלח את דניאל בסתר שלא ירגישו בו שהוא שלחו כדי שלא יאמרו הבריחו כדי שלא יאמרו אלקיה קליא בנורא, ולכך לא הראה עצמו שהוא שלוח מן המלך:

יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם. מאי עבוד אוזול לגבי ברתיה דנבוכדנצר וכו'.

ובמדרש מובא ענין זה יותר באריכות, ושם איתא שהלכו לאשתו של נבוכדנצר, וכן איתא שם [מדרש תנחומא ויקרא פרק ו']. וכן הוא אומר (משלי ו) שש הנה שנא ה' עינים רמות לב חורש מחשבות און ורגלים ממהרות לרוץ לרעה, זה אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלים, ולא דים אלא משגלו לבבל היו מוסיפין חטא, ומה עשו בירושלים נביאי שקר היו, ולא הניחו אומנותן בבבל והיו מסרסרין זה לזה בעבירות, היה אחאב בן קוליה נכנס אצל גדולי מלכות בבל והיה אומר להם הקב"ה שלחני לומר דבר לאשתך והוא אומר לו הרי היא לפניך הכנס, היה מתיחד עמה ואומר לה הקב"ה מבקש להעמיד ממך נביאים לבי ושמישי עם צדקיה בן מעשיה והולידו ממנו נביאים, והיתה שומעת לו וכו' וצדקיה בן מעשיה אף הוא כך היה עושה היה מסרסר לאחאב, וזו אומנותן שלהם. בא וראה כמה היו רשעים. הוציאו להם שם בבבל שהם נביאים גדולים, היתה אשה מעוברת רואה אחת מהם אומרת לו אם נביא אתה מה אני מעוברת זכר או נקבה והוא אומר לה זכר, היה יוצא לשכנותיה ואומר נקבה תלד פלוגית, אם ילדה זכר אומרת נתקיימו דבריו של נביא, ואם ילדה נקבה שכנותיה אומרות לה כך אמר לנו הנביא אלא שלא רצה ליצר לך. היו עושין כך עד שהגיעו לשמורת אשתו של נבוכדנצר נכנס צדקיה אמר לה הקב"ה שלחני אליך לבי ושמישי עם אחאב ותולידו נביאים אמרה לו איני יכולה לעשות אלא על דעת בעלי, אלא יבא ונודיענו שהוא חפץ בדבר זה הלכה אצל בעלה ואמרה לו לנבוכדנצר. שלח בשבילם ובאו שניהם ואמר להם כך אמרתם לאשתי אמרו כן שהקב"ה רוצה להעמיד ממנה נביאים. אמר להם והלא שמעתי על אלהיכם שהוא שונא זימה ועל שפרץ זמרי בזימה עשרים וארבע אלף נפלו בשבילו ואתם אומרים כך, שמא חזר בו, אם אתם נביאי שקר או נביאי אמת איני יודע אלא כבר בדקתי לחנניה מישאל ועזריה והסקתי להם את הכבשן שבעת ימים ונפלו לתוכו ויצאו חיים ושלמים ולכם איני מסיקו אלא יום אחד ונשליך אתכם לתוכו, אם תנצלו מן הכבשן אני יודע ודאי שאתם נביאי אמת ונעשה על פיכם כל מה שתאמרו. אמרו לו חנניה מישאל ועזריה שלשה היו ואנו שנים, והנס נעשה

ע"י שלשה, אמר להם יש כאן שלישי כיוצא בכם אמרו יהושע כהן גדול, והם חשבו בלבם לומר שעל זכותו הם ניצולים, הביאו ליהושע הכהן השליכוהו עמהם לתוך הכבשן שניהם נשרפו ויהושע הכהן הגדול ניצול וכו'. מי גרם לרשעים אלו לישרף על שרצו ברגליהם אחר התועבות ועבירות לכך נאמר ואין ברגלים חוטא.

מלמד שעשאם כקליות.

כתב הבן יהודע דנ"ל הכונה אם היה זורקם לתוך האש לא היו נעשים כקליות אלא היו נעשים אפר וגחלים ותתאבד צורתן, אך הוא הניחם בתוך מחבת של נחשת והעבירם בתוך הכבשן כאדם שתולה בשר בתוך המחבת, ומאת ה' היתה שהניח בלבו לעשות כן כדי שיוציאום אחר כך מן הכבשן והיו נראין קלויים בעוד צורתן עליהם לעיני הכל ויתבזו, ויתפרסם הנס ביותר, מה שאין כן אם היה זורקן לכבשן היו נעשים אפר ואין ניכרים ולא היה אפשר להוציאם קודם שיהיו אפר וגחלים, כי מי יוכל להתקרב לכבשן להוציאם, אבל במחבת יש ידות ארוכות ושלשלאות ברזל קבועים בה ומשכום והוציאום אחר שנקלו. וענין קלייה זו נרמזה באחאב שנקרא אחאב בן קוליה ר"ל בן שנעשה כקליות, ונרמז דבר זה בו מפני כי הוא התחיל בקלקלה, כי אחאב אזל בראשונה אצל בת נבוכדנצר וניבא לה השמעי לצדקיה:

ובאמת מה שכתב הבן יהודע כן מפורש במדרש [פסיקתא דרב כהנא פסקא כד אות טו], מה עשה עשה להם כמין טוגן של נחשת ועשה אותו נקבים נקבים ונתנן לתוכו והתחיל מסיק תחתיהם וכיון שראו צרתם צרה שיתפו ליהושע בן יהוצדק הכהן הגדול עמהן אמרין דילמא מזכותיה אנן משתיזבין מה עשה להם הקב"ה הם נשרפו והוא ניצול וכו' אשר שרפם מלך בבל אין כתיב אלא אשר קלם מלך בבל באש, קליין כקליות הללו:

מלמד שעשאם כקליות.

כתב המהר"ל, נראה פירושו כי לא היה כוונת נבוכדנצר לשורפם רק היה מכוין לבדוק אותם אם אין האש שולט בהם ותיכף שמתו הוציא אותם ולפיכך לא נעשו רק כקליות חרוכים בלבד שאחר שנחרכו הוציא אותם, כך נראה.

אמרי יהושע כהן גדול.

כתב הבן יהודע, קשה למה לא בחרו בדניאל איש חמודות ע"ה שהיה מפורסם וגדול ביותר דהא אמרו רז"ל הקב"ה עשה סיבה שלא יפיל דניאל לכבשן עם חנניה מישאל ועזריה כדי שלא יאמרו בזכותו ניצולו חנניה מישאל ועזריה. ונ"ל דבשביל שהיה בעניהם דניאל נפיש זכותיה טובא חשו אם יפילו אותו עמהם הם ישרפו והוא ינצל שיעשה הקב"ה נס תוך נס, וכדהוה אחר כך גבי יהושע שהוא ניצול והם נשרפו, אבל על יהושע לא חשבו

שיזכה לנס כזה, אלא ודאי הנס שיתקרה הכבשן להם ולו, ולא הוי פלגא דינא ופלגא ניסא:

א"ל והא אברהם יחיד הוה.

כתב הרב עין יעקב רבים מקשים בזה, דאמאי לא אמר נבוכדנצר טענה זו לאותם נביאי השקר, כשאמרו אינן תלתא ואנן תרין, ותירוצו הראשון דוחק, דאם יציל יחיד למה גרע היחיד אם יש עמו עוד צדיק, ותירוצו השני מוקשה מאד כי הוא כבר אמר להם אבדקינכו כמו שבדקתי לחנניה מישאל ועזריה וקבלו דבריו ולא טענו כזאת, אלא רק השיבו דאינן תלתא ואנן תרין, ועתה איך ישיבו שאינו מלך הגון לחזור מדבריהם שכבר הודו שהוא מלך הגון, ועוד מעיקרא נמי לא הווי יכולים לומר לו שהוא אינו מלך הגון, מאחר שכבר נעשה על ידו נס של חנניה מישאל ועזריה. ונ"ל בס"ד אם היה מוכיח להם מן אברהם אבינו ע"ה היו אומרים לי, התם שאנני, כי היה נמרוד רוצה להעבירו על דברי תורה לעבוד עבודה זרה, ולכן כיון שקדש שם שמים והפיל עצמו לכבשן, אז אע"פ שהיה יחיד, הגינה עליו מצות קדוש השם וניצול, מה שאין כן בענין שלהם, שרצה להפילם כדי לבדוק אותם אם הם נביאים, לא היה מפילם כדי לעבוד עבודה זרה, והם לא היו עושים במפלתם מצוה גדולה של קדוש השם, כדי שתגין עליהם כדהוה גבי אברהם, אך גבי יהושע בעת שהפילו, ודאי לא אמר לו שהוא מפילו כדי לעשות רצונם של אלו שבקשו ממנו להפילו עמהם על לא חמס בכפו, כי גנאי זה למלך שכמותו שיעשה דבר זה בשביל לבדוק בו אחרים, ושיהיה נכנע לאנשים אלו לקיים דבריהם בנפש אדם גדול וצדיק, אלא מוכרח שאמר לו שיעבור על גילוי עריות ואם לא ירצה יפיל אותו בכבשן האש, והיושע לא רצה והפילו, ולכן כשיצא לשלום, שפיר קאמר ליה הלא אברהם יחיד הוה, ואתה מסרת עצמך בעבור מצות אלקיך כמוהו, כי עבודה זרה וגילוי עריות הם שקולים שחייב האדם שיהרג ולא יעבור:

מאי טעמא אעניש.

הקשה הבן יהוידע, וכי חריכת בגדים הוא נחשב הפסד גדול, שיהיה נחשב בכלל עונש. וי"ל לאו משום דמיהם קאמר, אלא בשביל כבוד הנס, דאי לא אחרוך מאניה היה הנס גדול ופלא בעיני העולם על עתה והיה הוא מתכבד בו יותר עשר ידות:

דף צ"ג ע"ב

יודע נגן שיודע לשאול וכו'.

פירש הבן יהוידע את המאמר, יודע נגן שיודע לשאול, פירוש על דרך שאלת חכם חצי תשובה. גבור חיל שיודע להשיב, כי יש משיב דברים ארוכים והאריכות מבלבל את השומע, ומסיר המתיקות של התשובה, ויש

שתשובתו קב ונקי. אי נמי יודע להשיב תשובה שכולל בדבריו דברים שדוחין הקושיות שיש לשומע להקשות על דבריו, שמתקן כמה ענינים לפי דרכו. איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. פירוש, אחר שעשו רבנן מלחמה בתורה, זה אומר ככה, וזה אומר ככה, זה אוסר וזה מתיר, הוא יבא להכריע, שישא מדבריו של זה סברות שזורקן ומבטלם ע"י ראיות, ונותן לזה סברות ברורות לחזק דבריו ולקיימם. וד' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. פירוש בין בדיני ממונות בין בדיני איסורים בין בדיני קנסות בין בדיני גזירות, ולא כאשר תמצא בעלמא שאומרים הלכה כרבי מאיר בגזרותיו דוקא, וכן הלכה כרב באיסורי דוקא, והלכה כשמואל בדיני דוקא, אלא הוא הלכה כמותו בכל מקום:

שהטעינו מצות ויסורין כרחיים.

כתב הבן יהוידע, קשה מצוות מאן דכר שמייהו הכא גבי יסורין. ונ"ל דאם לא היה המשיח סובל יסורין רבים בשביל ישראל, לא היו ישראל מתקיימים בעולם, ומי היה עושה המצוות, ונמצא כיון שעושה הוא להם קיום בעולם שעל ידי כך עושים מצוות, יש לו חלק בכל המצוות שעושים, כי הוא הגורם והוא הסיבה לעשות מצוות אלו, נמצא הטעינו יסורים רבים, ומחמת יסורין אלו הטעינו מצוות רבות שעושים ישראל, שיש לו זכות בהם כאלו הוא עשאם:

רבא אמר דמורח ודאין.

כתב הבן יהוידע, נראה הכונה דרוח הקודש היתה שורה על חוש הריח שלו, וכאשר היתה שורה על חוש הראות של משה רבינו ע"ה רוח הקודש שהיה יכול לידע מן הראיה, וכמ"ש [שמות י"ה כ"א] ואתה תחזה מכל העם, והנה בודאי המשיח דכתיב ביה [ישעיה נ"ב י"ג] הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד, גם הוא יזכה למה שזכה מרע"ה שתשרה רוח הקודש על חוש הראות שלו, אך לו נוסף דבר זה ששורה גם על חוש הריח שלו, מה שלא זכה שום צדיק לדבר זה, ולכן הוא משתמש בחוש הריח דמורח ודאין, ואינו משתמש בחוש הראות, אע"ג דיכול להיות חזי ודאין, מפני שדבר זה הוא תוספת שהוסיף לו הקב"ה על זולתו, ועוד כי זה הוא פלא יותר, כי ראייה היא מקרוב עד שיעמדו בעלי דינים לפניו ויראה אותם, אך בריח יכול לידע מרחוק קודם שיראה אותם, וקידם שיעמדו לפניו מורח ודאין, ועוד בראיה ישיג מצד אחד, דהיינו מצד אשר מלפניו, אך בריח ישיג מכל הצדדין אפילו מהעומד אחריו:

נסתרסה עבודה זרה בימיהם.

כתב הבן יהוידע, י"ל מה סירוס שייך בעבודה זרה שהיא עץ ואבן וברזל. ונ"ל אם לא היה נעשה נס זה לחנניה מישאל ועזריה, היה עושה נבוכדנצר הרשע

עוד צלמים אחרים שיעבדום, ונמצא צלם זה היה מוליד צלמים אחרים, אך עתה שראה הנס הזה לא עשה כלום, דהא על זה שכבר עשהו נתחרט ונתבזה, וזה הסירוס שנעשה לעבודה זרה שלא נולדו צלמים עוד:

זה ספר דניאל שנקרא על שמו.

כתב הבן יהודע, קשה מאי רבותא בזה, והלא כל נביא נקרא ספר על שמו. ונ"ל כיון שהוא לא לימד תורה ברבים, לא היה מן הראוי שיקרא ספרו על שמו, ולכך הבטיחו השם יתברך שם עולם יהיה לו, שאף על פי כן יהיה נקרא ספרו על שמו. ומה שאמר על נחמיה החזיק טובה לעצמו, פירוש שאמר אשר עשיתי על העם הזה, דמשמע הוא עשה, ובאמת אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לעשות כלום, והוא החזיק טובה לעצמו, דלכך בעי רחמי, שיזכרהו לטובה בעבור אשר עשה:

דף צ"ד ע"א

בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג.

כתב הבן יהודע, אין הכונה שיהיה הוא מלך המשיח ממש ותהיה הגאולה השלימה שעתידיה להיות בימיו, אלא הכונה שיתן לו הקב"ה מעלות דוגמת מעלות המשיח ויעשה לו נוראות ונפלאות מעין נוראות ונפלאות שיהיו למלך המשיח. ומה שאמר סנחריב גוג ומגוג, הכונה שתהיה מפלת סנחריב במקום מפלת גוג, שבמפלת סנחריב תמחה ותתבטל קליפת גוג ומגוג, ואז יאבדו באותו זמן גוג ומגוג במקום שהם יושבים ותתבטל מלחמת גוג ומגוג ולא תהיה לעתיד, כי יאבדו הם וקליפתם לגמרי, ומדת הדין קטרגה כיון שלא אמר חזקיהו המלך ע"ה שירה על הנסים שעשית לו, הן ברפואתו, ומעמד השמש, והן במפלת סנחריב, אין ראוי שיזכה ליקח מן המעלות הראויים למלך המשיח כלום.

חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח לכך נסתתם.

ומדוע באמת לא אמר חזקיהו שירה, כתב השפת אמת בשם בעל חידושי הרי"ם כי היה ברור אצלו השגחת הש"י עד שלא נתפעל ע"י הנס, כי ידע שגם הטבע רק מחיות הש"י כו', וכתב השפת אמת דהוא שכתוב עליו טוב בעיניך עשיתי. ופירשו חז"ל שסמך גאולה לתפילה. והוא כנ"ל, שידע שבכל מעשה יש נקודה חיות ונקראת גאולה שהוא הפנימיות שבכל דבר חיות הש"י. וזה הטוב בעיניך כו'. שכל מעשיו הי' כעושה לפני המלך, שידע שכל הפעולות מכחו, ולכך קשה לו לומר שירה, כי ההסתר הי' שוה לפניו כמו הפנימיות כנ"ל. והוא כעין שמצאנו ברבי חנינא בן דוסא שהיה אצלו הנס כטבע, החומץ דולק וקורות מתארכות וערוד מתבשלתו, ולא חשש שינכו לו מזכויותיו כמו כל מי שעושים לו נס, והוא כנ"ל שהנס והטבע היו שוים אצלו.

ואם כך מדוע באמת לא נעשה חזקיהו משיח, הרי לא אמר שירה מחמת מעלתו, והרי זו מעלה ולא חסרון. הנה עיין בספר עבודת ישראל להמגיד מקוונ'ין [פרשת וישב] שהביא דברי המדרש על מה שאמרה תמר ליהודה שיתן לה חותמך ופתילך ומטך אשר בידך, שעל זה אמר המדרש [ב"ר פה] שרמזה חותמך זה מלכות ופתילך סנהדרין ומטך זה מלך המשיח שנאמר [תהלים ק"ב] מטה עוזך ישלח ה' וכו'. דהיינו שרמזה לו שירגיש הענין כי מזה הענין תבנה ותכונן מלכות בית דוד והסנהדרין היושבים בחלק יהודה, והמלך המשיח הנרמז בשם מטה שעתיד להטות כל עולמות כולם לקבל עליהם עול מלכות שמים וכו', וזה המטה שהיה ביד משה ואהרן שהיה על ידו ההתחלה לפעולה הזאת להטות הכל תחת ממשלת יוצר הכל ולהבין כל יציר כי הוא יוצרו ועתיד להיות ביד המלך המשיח. ע"כ. דהיינו שזהו תפקידו וייעודו של מלך המשיח להסיר את ההסתר ולראות לכל העולם כי אין עוד מלבדו, ודבר זה נעשה על ידי שירה, כמו שכתב השפת אמת, ופירוש שירה, הוא להיות הכל נמשך בקו ושורה למקור שורשו שהוא חיותו יתברך. ואף שמעלתו של חזקיהו אין לשער, מכל מקום מלך המשיח איני יכול להיות מחמת שאינו יכול לומר שירה אף שהיא מחמת מעלתו, ויש להאריך בזה מאוד בענין השירה ועניינה, עיין במהר"ל שהאריך בזה.

מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו רבנו של עולם, אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה, ועשהו משיח וכו'.

דהיינו דהשר הממונה על הארץ אמר אני אומר שירה במקום אותו צדיק ועשהו משיח, ומה שנתעורר על זה שר הארץ יותר, מפני כי הארץ עומדת על התורה, כמ"ש [ירמיה ל"ג כ"ה] אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ולכן יראה ארץ קודם מתן תורה שמא לא יקבלו ישראל את התורה, וכיון שקבלו שקטה, וכמ"ש רז"ל [עבודה זרה ג' ע"ב] על פסוק [תהלים ע"ו ט'] משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, בתחלה יראה ואחר כך שקטה, וחזקיהו המלך ע"ה הרביץ תורה בישראל יותר מכל דורות אחרים וחזק וקיים עמוד התורה שבו נעשה קיום ועמידת הארץ, אחר אשר אחז אביו אחז בתי כנסיות ובתי מדרשות וגזר שלא יעסקו בתורה והיה העולם מתמוטט, ובא חזקיהו המלך ע"ה וחזקו וקיימו ואמצו, לכן שר הארץ השתדל בזכותו של חזקיהו המלך ע"ה עתה, ואמר אני אומר שירה ועשהו משיח:

אמר רב היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה קמיה.

כתב הבן יהודע, נ"ל בס"ד נקטי עשרה דרי, כי זה לעומת זה עשה האלקים, וכמו שיש יו"ד ספירות קדושה, כן יש עשר כוחות טומאה, ולכן עד עשרה דרי לא ישאר שום לחלוחית מרוחות הטומאה שהיה נדבק

רכביה לפרדיה.

ומפני מה היה צריך לרכב דוקא על הפרדה של דוד המלך ע"ה, שדהיה צריך לשאול על זה רשות מן בית דין, וכי לא היה לו סוס לרכוב עליו שהוא ירוץ בודאי יותר מן הפרדה, כתב הבן יהודיע ליישב על פי מה שאמרו בזוהר הקדוש [פרשת בלק דף ר"א ע"א] שהיה רבי פנחס בן יאיר הולך במדבר לחפש ולדעת מקום שהיה רבי שמעון בר יוחאי יושב בו באותו מדבר, ואמרו לו החברים ההוא אתר דרבי שמעון שארי ביה היך אנן ידעין, ואמר להם שבוקו למארי פסיען דבעירי דהוא ידריך פסיעוי לתמן, פירוש החמור שלי שהוא המוליך אותי הוא יודע לאיזה מקום צריך להוליך אותי, והנה ראו דחמורו של רבי פנחס בן יאיר נטה מאותו הדרך שהיו הולכין בו לצד אחר, והלך שיעור שני מילין, והתחיל החמור לנעור שלשה פעמים בזה אחר זה, ואז הבין רבי פנחס בן יאיר כי עתה הגיעו למקום שהיה יושב שם רבי שמעון בר יוחאי ואז ירד רבי פנחס בן יאיר מן החמור ואמר לחברים נכין עצמינו לקבל אפי רברבי. והנה רבי שמעון בר יוחאי בשמעו געיית החמור, אמר לחברים שעמו עתה נקום ונזיל דהא קלא דחמרא דסבא חסידא אתער לגבן, קם רבי שמעון וקמו חבריא, אדהכי חמו לרבי פנחס בן יאיר דאתי ומטו לגביה וכו', יע"ש, ואיך היה ברור לרבי פנחס בן יאיר שחמורו יכיר מעצמו מקום של רבי שמעון בר יוחאי ויוליך אותם אצלו, היינו כי כל דבר גשמי שיהיה תשמיש לדבר קדוש מוכרח שיקנה אותו דבר הגשמי חלק קדושה שיהיה שורה עליו תמיד רוח קדושה, ולכן אמרו רז"ל אבן שהיה יושב עליה רבי אליעזר בן הורקנוס תמיד ועוסק בתורה דומה להר סיני, וכן המשענת של הנביא אשר הנביא נשען עליה תמיד בעשותו יחודים הקדושים שסומך מצחו וראשו עליה יש בה רוח קדושה, ולכך אמר אלישע הנביא ע"ה לגחזי שיקח משענתו וישים אותה על פני הנער להחיותו בה [מלכים ב' ד' כ"ט], ובודאי היה נעשה בה פעולה, ורק החסרון היה מצד גחזי המוליך אותה שלא היה הגון, וגם עבר על מצות רבו שפרסם הדבר לכל וכמו שאמרו רז"ל, וכן נמי איתא בירושלמי באותו זמן שהחכים ביותר ושאלו אותו החכמים איך זכית לחכמה זו, והשיב מקלו של רבי מאיר נזדמן לי והייתי נושא אותה, ועל ידי כך נתחכמתי ממנה, על כן חמורו של רבי פנחס בן יאיר שהיה מיוחד לו שהיה רוכב עליו תמיד כשהוא נוסע ממקום למקום דרך המדבר, וברכבו עליו עושה יחודים ועוסק בסודות התורה לעשות בירורים בהליכתו, לכך קנה החמור איכות קדושה שיהיה שורה עליו רוח קדושה תמיד, והנה רבי פנחס בן יאיר קרא לחמורו מארי פסיען כי זהו שימוש ומלאכתו, ולכן אותו רוח קדושה ששורה עליו נתן לו ידיעה והבנה לעשות את מלאכתו הגונה שתהיה הליכתו ופסיעותיו לפועל טוב, כאלו הוא אדם שיועד לאיזה מקום הוא ראוי לילך, ולכן כשאמרו לו החברים איך אנן ידעין אתר דרבי

באותו הגר בנייתו, שבכל דור ימחה חלק אחד מהם לגמרי, ועד עשרה דרי לא ישאר כלל, ואז תוכל לבזות ארמאה באפיה, כיון דנבדל לגמרי מהם ולא יגיע לו צער בכזיונם. אך מקשים רב פליג על שמואל דמפרש הוא יחד שהעביר חרב חדה, ואיך מייתי סיעתא לדרשה של שמואל שדרש נעשה בשרו חדודין. ונ"ל בס"ד אדרבא, בזה בא להקשות על פירושו של שמואל, כיון דאמרי אינשי עד עשרה דרי לא תבזי, א"כ מאי קמשמע לן קרא דבר זה בותרו דנעשה בשרו חדודין, והלא הוא הוה ראשון, ואפילו בעשרה דורות הבאים אחריו אם היה מזדמן שתאמר בזיון על ארמאה קמיה היה נעשה בשרו חדודין, על כן אי אפשר לפרש שבא הכתוב ללמדנו דבר זה, אלא הכונה הוא שהעביר חרב חדה:

להיכא אגלי להו.

יש לדקדק מה שייכות יש לשאלה זו להיכא אגלי להו עם מאמר הקודם שהוא מדבר בטעם שזכה לשמות של מעלה משום שלא ספר בגנות א". וכתב הבן יהודיע דנ"ל דתלמודא קשיא ליה בהאי טעמא, כי באמרו כארצכם ולא אמר עדיפה מארצכם, לא מחמת שכיבד את ארץ ישראל אמר הכי, אלא מפני שהוא מוכרח לכך, דיועד שלא יועילו שקריו, כי הם יודעים אותם המקומות שהם גריעי מא"י ומה תועלת בשקריו שיאמר שהם טובים יותר, לכך שאל להיכא אגלי להו, ומר זוטרא אמר לאפריקי, ורבי חנינא אמר להרי סלוג, ובזמן הגמרא יודעים הם דאלו המקומות היו רחוקים מאד מאד, ואי אפשר לחשוב שיש לישראל ידיעה מהם, ואין מכירין אותם, אם היה רוצה לשקר לומר מקומות אלו טובים יותר אין מי שיכיר בשקריו:

דף צ"ד ע"ב

שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה.

כתב הבן יהודיע, דמה שאמר ליטרא [שהוא כמות גדולה] לאו דוקא, אלא אוכל מעט ודומה בעיניו ליטרא, כי היה צדיק אוכל לשובע נפשו והאכילה מתברכת במיעוי הגם דהיא מעט.

דף צ"ה ע"א

עד מתי יהיה עון זה טמון בידך.

כתב הבן יהודיע, נ"ל דידוע כל עוונות של אדם רשומים בשרטוטי הידים שלו, ואם הוא עון חמור יתגלה בשרטוט בגלוי גמור שניכר מרחוק, ואם הוא דק וקטן יהיה נרשם בשרטוט דק שאינו ניכר, ובאמת עון זה הוא אינו עון, כי בדיני אדם פטור הוא ורק בדיני שמים נחשב עון, ולכן רושם שלו בשרטוט היד הוא דק מאד שאינו ניכר, ולכן אמר לו עד מתי יהיה עון זה טמון בידך, טמון דייקא, בידך דייקא, כלומר שהוא רשום ברושם דק שאינו ניכר:

שמעון שרי ביה, אמר להם שבוקו למארי פסיען דבעירי דהוא ידריך פסיעיו לתמן:

והנה כאן אחר שידע אבישי שדוד המלך ע"ה אינו בירושלים, והוא עומד במקום סכנה, לא ידע לאיזה מקום ילך, ולאיזה רוח יפנה לצפון או לדרום למערב או למזרח, לכך נתחכם לרכוב על הפרדה של דוד המלך ע"ה, המיוחדת לו לרכוב עליה תמיד, אשר ברכבו עליה היה עוסק ביחודים ובסודות התורה, ומוכרח ששורה עליה רוח קדושה כמו ענין חמורו של רבי פנחס בן יאיר, ולכן כמו שסמך רבי פנחס בן יאיר על חמורו שיוליך אותו

למקום שיושב בו רבי שמעון בר יוחאי, והכי הוה ליה, כן אבישי סמך על הפרדה של דוד המלך ע"ה, שהיא תוליך אותו למקום שדוד המלך ע"ה עומד בו וכן עשתה, והלכה מעצמה על צד ארץ פלשתים, ומן השמים סייעו גם כן אותו בקפיצת הדרך, כדי שיגיע לאותו מקום תכף ומיד, ויעשה ההצלה לדוד המלך ע"ה:

וכתב המהר"ל יש לפרש כל המאמר הזה כמשמעו שהיה כך במוחש ובנגלה, אבל יותר נראה לפרש כל זה ענין שכלי. עיין בדבריו שהאריך בביאור פנימיות הדברים.